

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵՆԱԿԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 7.

1846

ԱՊՐԻԼԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Թէ ինչպէս պէտք է հարգալից Դաստիարակութեան վրայ Գրողաց Բաները :

Ինչո՞ւն է հիմա շատ անգամ դաւաճող արարակութեան վրայօք գրեցիք ու խօսեցանք . և թէ ինչ օգուտ քաղեցին ազգայինք այնչափ գրուածքներէն՝ ժամանակով պիտի յայտնուի . հիմակուրն է յայտնի եղածն աս է որ եթէ շատերը կարդային , և կարդալու ատեն ալ աղէկ մտադրութիւն ընէին , անկէ ետքն ալ ան մտադրութեամբ կարդացողները իմացածն ուրիշներուն ալ պատմէին՝ անոնց ալ օգտելու համար , և ամէն լսողներն ալ գրուածքին նորութենէն չխրտելով՝ իրենց հին սովորութիւննին փոխել յանձն առնուին , ան ատենը օգուտն ալ յայտնի շատ եղած կ'ըլլար : Իսկ թանկ ան է որ կարդացողները խիստ քիչ են . ան քիչերուն մէջէն ալ շատերը մտադրութիւն ընել չեն գիտեր , այլ պատմութեան մը պէս կը կարդան , մէկ կողմանէ մոռնալով կարդացածնին . անանկ որ կարդալը կը լմննայ , հասկըցածնին ալ մտքեր

նէն կ'ելլէ կ'երթայ : Ուրիշներն ալ կարդալով բան հասկընալու վարժած չըլլալով , քիչ մը կը կարդան , ան քիչէն բան չեն հասկընար ու մնացածն ալ կարդալու կը ձանձրանան կը թողուն : Իսկ պիտիներ ալ դարձեալ կան որ թէպէտ ժամանակ անցուցեր են կարդալ սորվելու , և կարդալն ալ գիտեն , բայց իրենք իրենց բան հասկընալու համար գիրք կարդացած չըլլալով՝ վարժութիւն չեն ունեցած , անոր համար երկար հատուած կարդալը իրենց մեծ աշխատալի բան է , կարդալու ատեն իմաստը կը կորսնցընեն , կարդալն ալ իրենց անօգուտ կ'ըլլայ . մանաւանդ որ ոմանք թէպէտ հայերէն կը խօսին , բայց գրուածքը իրենց խօսուածքէն քիչ մը տարբեր ըլլալով՝ գրուածքին ամբողջ իմաստը միտք չեն կրնար առնել : Ուր թողունք զանոնք որ վերնագիրը միայն տեսնելով կը դարձնեն թուղթը , աւելորդ սեպելով իրենց համար դաս

տիարակութեան հատուած կարգալը, մտքերնէն անցընելով՝ թէ յայտնի բան է և բնական. վասն զի չեն գիտեր, ըստ առածին, թէ աշխարհքս քանի ծայր ունի, և կարծեն թէ իրենց գիտցածէն դուրս բան չկայ գիտնալու արժանի :

Եւ ասանկով ան քիչ ընկերներուն մէջէն թէ որ աս ամէնը դուրս հանենք՝ որոնք որ դաստիարակութեան հատուածներէն օգուտ մը չեն քաղեր, կարծեմ թէ խիստ քիչ եղած է ինչուան հիմա դաստիարակութեան ցանկալի օգուտը : Եւ որ համար հիմա հարկաւոր կը սեպենք քիչ մը մեծերուն ճանաչմանը պակսութեան վրայ խօսիլ, որոնց ձեռքովը կ'ըլլայ դաստիարակութիւնը. և աս պատճառաւ դաստիարակութեան առջիմասը կրնայ սեպուիլ մեծերուն մտադրութիւնը և ջանքը՝ կարգալու լաւ դաստիարակութեան ճամբաները և լսելու, լսածը՝ ի գործ դնելու մտքով : Բայց հիմա մտադրութեամբ կարգալու յորդորելէն առաջ՝ կարգալ չուողներուն պատճառները լուծենք՝ ճանաչմունքնին արթնցընելով, որ սկսին անոնք ալ յօժարիլ կարգալու :

Եւ ատերը վարժութիւն չունենալով, որչափ իրենց ծանր ու աշխատալի կ'երևնայ երկար հատուած կարգալը, և իմաստը կորսնցընելով կարծեն թէ անօգուտ ատեն կ'անցընեն. պէտք է գիտնան որ իրենց քիչ ժամանակի աշխատանքը արդիւնաւոր կ'ըլլայ՝ թէ որ շարունակեն ամէն օր մէյմէկ քիչ կարգալու. վասն զի կարգալու ճամբան գիտնալէն ետքը, համարձակ կարգալու վարժելու համար պէտք է շատ կարգալ. ուստի առջի բերանը վարժելու մտքով կարգալու ատեն, նաև գրուածքին իմաստը հաւկրնալ կը սորվի մարդ. ամենեւին նման վաճառականի մը որ հաշիւ բռնել սորվելէն ետեւ, ինչուան որ փորձ չունէ զգուշութեամբ՝ չվարժիր, բայց փորձ ընելու ատենն ալ կը վաստակի : Եւ որ ներհակ՝ շատերն որ կարգալ

սորված են, ու միայն կարգալու փորձ չեն, վարժութիւն չունին, կարծեն թէ ալ իրենց ատենը անցեր է ու չեն կրնար սորվիլ. ուստի ան քիչ սորվածնին ալ իրենց անօգուտ եղեր է : Եւ սանկ ըսելով՝ իրենք ալ ուրիշ ամենեւին գիր չճանցողներուն հետ մէկ տեղ գրքի երես չեն նայիր. իրենք իրենց պզտիկութեան տարիները կարգալու պարապ ատեն անցուցած կը սեպեն. ասանկով հետ զհետէ առաջ երթալու վարժելու տեղ, և միշտ կարգալով նորէ նոր խելք սորվելու տեղ, ժամանակ անցնելով ան քիչ սորվածնին ալ կը մոռնան : Եւ ասանկէն ընդ ահա ինչպէս կ'ընեն, հասկըցընել անոնց, թէ ան քիչ կարգալն որ գիտեն՝ ինքիրեն կը շատնայ ու իրենց մեծ զուարճութեան և մեծ օգուտութեան պատճառ կ'ըլլայ. ոչ վարպետի կարօտ են և ոչ սորվեցընողի, միայն թէ սովորութիւն ընեն ամէն օր մէկ քանի տող կարգալու. առջի օրերը քիչէն սկսելով, և օրէ օր տողերուն թիւը շատցընելով, մէյմէկ կամ երկերկու : Եւ ասն զի պէտք է հաստատ գիտնալ աս բանս՝ թէ կարգալ սորվելու մէկ հատիկ ճարն է շատ կարգալը. մարդ միտքը պիտի դնէ՝ թէ իր կարգալը բացուելու համար պէտք է որ ինքը, խօսքի համար ըսենք, պէտք է որ հարիւր հազար տող գրուածք կարգայ. աս բանս ինչպէս որ յայտնի է՝ ժամանակի կարօտ է. ուստի ինչ և իցէ ժամանակ մէկ գրքի մը վրայ նայիլ ու մէկ տող մը կարգալն ալ օգուտ է, որովհետեւ անանկով՝ կարգալու վարժելու համար պէտք եղած տողերուն թիւերը կը պակսին : Եւ է պատճառն որ կարգալու ծոյլ եղողին գրավարժութիւնը չբացուիր, հազար աշխատին սորվեցընեն անոր կարգալու ճամբաները. վասն զի միայն ճամբան գիտնալով չհասնուիր ուղած տեղը, այլ պէտք է քալել առաջ երթալ :

Բայց մինակ կարգալու վարժութիւն չունենալը չէ շատերուն կարգալը ար-

համարհելուն պատճառ, այլ ինչպէս որ ըսինք՝ վարժած չեն կարգալով ի մասս հասկընալու. որով շուտ մը կը ձանձրանան, և կը կարծեն թէ իրենց հասկընալու բանը չէ տպած գիրք կարդալը. անոր համար աւելի կ'ընտրեն պարապ կենալ, ֆնասակար խօսքերու զբաղիլ, անօգուտ խաղերու հետ ըլլալ: Ասանկները իրենց բոլոր կենացը մէջ իրենցմէ և իրենց գործքերէն ի զատ ուրիշ բան չեն ձանչնար. անոր համար ալ բանի մը վրայ շիտակ դատաստան չեն կրնար ընել. ուրիշի հետ չեն կրնար միաբանիլ բան մը ի գործ դնելու համար, այլ միայն իրենց ձեռքն ընկածը և աչքերնուն պատահածը, իրենց մտացը յարմար եկածը, կարծեն թէ ասոնք միայն են գիտնալու հարկաւոր բաները: Վերջ կարդալը արհեստի մը տեղ դրած են, և այնպիսի արհեստ մը՝ որ գործածողին օգուտ մը չբերեր. անոր համար ալ կ'ըսեն համարձակ, թէ «Այս զբաղած եմ, ատեն չունիմ ուրիշ բաներ մտածելու, և շատ ան տեսակ բաներ գիտնալու ետեւէ ըլլալու՝ ուրոնցմէ իմ կարօտութեանս ճար մը չեմ կրնար գտնելու: Այդիկէն անդիկէն շատ բաներ գիտնալ՝ ասոնք աղէկ բաներ են, բայց ատանկ բաներու համար հանգիստ գլուխ պէտք է ունենալ, պարապ ատեն և անկարօտութիւն. աս իրենք ալ մեք հիմակուան աշխարհքիս վիճակէն դուրս բաներ են»: Բայց շիտակն ըսելով, աս տեսակ խօսակցութիւնները առաջ կուգան չձանչնալէն ան ուամկական առածին ճշմարտութիւնը որ կ'ըսէ. «Հարցընող եղիւր որ գիտցող ըլլաս», աս խօսքս թէպէտ ամէնքը կը գործածեն, բայց գիրք կարդալով գիտութիւններու հմուտ ըլլալը աւելորդ կը սեպեն: Բայց ասոր վրայ խօսիլը իր կարգին թողունք, ու նախ՝ մտադրութեամբ կարդալուն ինչ ըլլալը քննենք:

Ինչ և իցէ գործք մը սիրով և մտադրութեամբ ընելու համար, պէտք

է ձանչնալ ան գործքին վախճանը. ուստի մէկ բան մը կարգալու ատեն պէտք է մտադրութիւն ընել ըսելով՝ կընչանակէ՝ թէ ան կարգացածին վախճանը ձանչնալով պէտք է կարդալ. վասն զի երբոր մէկը իր լսածին ու կարգացածին վախճանը ձանչնայ թէ իրեն հարկաւոր է և աղէկ բան է, ինքիրմէ կը յորդորուի մտադրութիւն ընելու: Ինչպէս աս չէ՞ պատճառը որ մարդիկ իրենց պէտք եղած գործքը ընելու ատեն՝ մտադրութեամբ կ'ընեն առանց ուրիշէն յորդորուելու, ձանչնալով ան գործքին իրենց հարկաւոր ըլլալը: Ուրեմն մտադրութիւն ըսածնիս ուրիշ բանէ առաջ չիգար, բայց եթէ ձանչնալով մէկ վախճան մը՝ փափաքէկէն ան վախճանին հասնելու յարմար գործ գործել. վախճանը ձանչցուելուն պէս կը սկսի մտադրութիւն ըլլուիլ: Ուստի մենք ալ որ կը ջանանք մտադրութիւն ընել տալ դաստիարակութեան կատարեալ ըլլալուն համար, ուրիշ բան չունինք ընելու՝ բայց եթէ քննել մարդուս վախճանը, որով իմացուի կրթութիւն հարկաւորութիւնը: Ինչ որ աս բանս կարենանք գլուխ հանել, ինքիրեն շարժած կը գտնենք ամենուն մտադրութիւնը և գործադրութեան ջանքերնին, որով միայն ի գործ կը դրուի մանկանց դաստիարակութիւնը: Այս բաներէս կ'իմացուի որ բանի մը ձեռք զարնողը նախ պատճառ մը պէտք է ունենայ մտքին առջին, ետքն ալ գործադրութեան կերպը պէտք է յարմարցընէ վախճանին. այսինքն անանկ գործադրէ, որով կարենայ մէկը միտքը դրած նպատակին հասնիլ: Այբոր մարդս կեանք կը ստանայ, իր կենաց վախճանը պէտք է դիտէ ու իր ամէն գործքերը յարմարցընէ ան վախճանին. և ահա մարդուս կենաց հարկաւոր գործքերը անոնք են՝ որոնք որ կ'առաջնորդեն իր վախճանին: Հիմա կարելի է ու մանց մտքէն անցնի թէ մարդուս վախճանը հոգեւոր ու վերացեալ բան ըլ

լալով և դժուարութեանքով, ան վախճանին հասցընող գործոցը գործադրութիւնն ալ դժուարին կ'ըլլայ, մտադրութիւնն ալ շատերուն ուժէն վեր: Բայց մտադրութեամբ քննելով՝ բոլորովին աս կարծեաց ներհակը կը հաստատուի. վասն զի մարդուս վախճանին վրայ որչափ որ կը կարծուի՝ թէ շատերն իրարու դէմ կարծիքներ ունին, այնչափ աւելի հաւաստի է որ ամէնքն ալ մէկ բերան կը դաւանին թէ վախճաննիս է փառք, հանգստութիւն, և զուարճութիւն: Իսկ այլեւայլ կրօնից և մարդկանց կարծեաց մէջ եղած տարբերութիւնն է միայն ժամանակին վրայ. որով ոմանք կարծեն որ աս աշխարհքիս մէջն է այն փնտռած փառքերնին, ոմանք ալ՝ թէ հոս ալ և անդին ալ յաւիտեան. իսկ ճշմարիտ քրիստոնէիցս ալ է՝ թէ միայն անդին է յաւիտենական. բայց աս կարծեաց տարբերութիւնը մեր խօսքին փաստ մը չիտար, հերիք է որ ամենուն վախճանն ալ մէկ է, փառքն ու հանգստութիւնը և զուարճութիւնը: Սիւս հիմա կը մնայ մեզի քննել՝ թէ որոնք են այն հարկաւոր գործերը որ կրնան զմեզ հասցընել մեր վախճանին: Եւ որ վրայ ալ ամենեւին մէկը չտարակուսիր, այլ ամէնքը մէկ բերան կ'ըսեն՝ որոնք որ քննել են աս բանս՝ թէ մեր վախճանին հասնելու համար գործադրելու միջոցներն են կրթութիւնը և ուսմունքը: Եւ իցի ահա կը հետեւի որ մարդս մարդ ըլլալէն ետքը՝ առաջին իրեն հարկաւոր ու մտադրելու բանն է կրթութիւնը և ուսմունքը. ուրիշն որ և իցէ մարդէն թէ թէ միայն իր ամէն մտադրութիւնը, այլ և ամէն խելքը, աշխատութիւնը, ջանքը, հարստութիւնը նախ և առաջ աս բանիս համար պիտի ծախէ, կրթութիւն առնելու և ուսմունք սորվելու. և աս անանկ ճշմարտութիւն մըն է որ ինչպէս ըսի՝ ասոր դէմ խօսող ամենեւին չգտնուիր: Ասն զի շատ փորձերով և շատ օրինակներով ամենուն խելքը պառկեր է՝ թէ այն

ցանկալի երջանկութիւնը և հանգրտութիւնը որ կը փափաքին ձեռք ձգելու, չեն կրնար գտնել՝ ինչուան որ մարդ ինքզինքը կառավարել չգիտնայ, բնական օրինաց հրամանները չճաննայ: Եւ անկ որ եթէ կարելի ըլլար, պէտք էր որ մարդիկ իրենց մարմնաւոր պիտոյքը հոգալէն առաջ աշխատէին կրթութեան և ուսման յառաջադիմութեանը վրայ, ու ասոր համար ծախէին ունեցած ստակնին, ու միայն անկէ աւելցածը գործածէին իրենց կերակրոյն ու հագուստին: Սիւս հիմա աս խօսքս ըսողներէն շատը կը ծիծաղին աս մըտածմունքիս վրայ, աւելորդ չափազանցութիւն սեպելով. բայց մէկ օրինակով մը կարծեմ դիւրաւ կրնանք դադրեցընել անոնց ծիծաղը ու ըսել տալ թէ իրաւունք ունի եղեր: Եւ անք թէ մէկ լեռան մը գլուխ կամ մէկ դաշտի մը մէջ ցուրտը կոխած ատեն մէկ հայր մը մայր մը տղոցմով հանդերձ հոն գտնուելով՝ ուղեն ցրտէն պատսպարիլ, տաքնալ, հանգչիլ. և գիտնալով որ կրակն է տաքցընող՝ մարմինը հանգչեցընող, և տղաքն ալ որ կը դողան, կը սառնին, կուլան, տաքնալ կ'ուղեն. իրենք ալ ջանալով որ տղաքը և ինքզինքնին սառելէն ազատեն ու հանգչեցընեն մարմիննին, իրենց մի միայն հարկաւոր բան սեպեն կրակը, ու առանց ուրիշ բան մտածելու՝ բաց դաշտին մէջ, ցուրտ հովերուն դիմացը, սառերու վրայ նստած բռն և ձիւնախառն հովեր չորս կողմէն փչելով, առջենին վառեն կրակը, ու անով միայն ուղեն հանգչեցընել տղաքնին իրենց հետ մէկտեղ. և որչափ որ հովէն ցրտէն նեղանան, այնչափ աւելի մեծ հոգով փայտ դնելու ու կրակը բորբոքելու աշխատին: Եւ որ ցրտէն պատսպարելու ճամբան գիտցող մարդ մը դիմացնին ելլէ, ու ցաւելով անոնց խեղճութեանը և տգիտութեանը վրայ, դառնայ խորհուրդ տայ իրենց՝ ըսելով հօրերնուն թէ պարոն, թէ որ

կ'ուզես ընտանիքդ ցրտոյն ձեռքէն ազատել ու հանգչեցնել, կրակէն աւելի հարկաւոր ուրիշ բան կայ հոգալու : Ինչ տեսնը տգէտ մարդը անոր խօսքին վրայ ծիծաղելով պատասխան տայ՝ թէ իմ ստակս հազիւ վառելու փայտին կը բաւեցնեմ : Երբոր աւելնայ ստակս, ան ատենը ուրիշ բան կը մտածեմ : Հիմա շիտակ չէ՞ աս տգէտ մարդուն ըսածը . ո՞վ չգիտեր թէ տաքցընող նիւթը միայն կրակն է : Բայց որչափ սխալ կարծիք է տաքնալու հանգչելու համար միայն կրակ վառելու ջանալ : Ո՞վ չգիտեր որ թէպէտ կրակն է տաքցընողը, բայց ցրտէն պատսպարուիլ ուզողը կրակը պատրաստելէն առաջ պէտք է շինէ բնակարան մը՝ չորս դին ծածկած, որ ցուրտ հովերուն դէմ դնէ, ու ներսի օդը տաք պահէ . և ան ատենը քիչ մը կրակն ալ իրենց բաւական կ'ըլլայ : Բայց եկ տես որ տգիտին մտացը աս խօսքս բոլորովին ծիծաղելի կ'երևնայ, երբոր կը լսէ թէ տաքցընող կրակին համար ծախելու ստակը ուրիշ բանի պէտք է ծախել՝ որ ցրտէն դիւրաւ ազատի : Ի՞հա այսպէս ծիծաղելի երեցած չափազանցութիւն կարծածնին ճշմարտութիւն մըն է, որ պէտք է ջանան 'ի գործ դնել : Սոսն զի ամենեւին ասոր նման է տգէտ մարդկանց իրենց վախճանին հասնելու համար ըրածը, և հանգիստ ու զուարճալի կենաց հասնելու համար մտածածը, առանց հոգալու կրթութեան հարկաւոր եղած բաները, և առանց ջանալու ըլլալ ուսումնական, միայն մարմնոյ ապրուստը հոգալու հետ ըլլալը . որոնց առջև երբոր կրթութեան համար և ուսման համար ստակ ծախելու խօսք կ'ըլլայ, զանոնք աւելորդ բան սեպելով՝ կը սպասեն որ աւելորդ ստակ իշնայ ձեռուրնին՝ որ ասոնց համար ծախեն : Բայց հիմա օրինակէն իմացուեցաւ թէ ինչպէս որ բնակարանը հարկաւոր է կրակէն առաջ՝ ցրտէն պատսպարելու համար, ասանկ ալ

կրթութիւնը և ուսմունքը ուրիշ ամէն բանէ առաջ պէտք է՝ երջանկութեան ու հանգստեան հասնելու համար : Եւ այսպէս մարդուս վախճանը ճանչնալէն ետեւ, և վախճանին հասցընողը ուսմունքն ու կրթութիւնը ըլլալը իմանալէն ետքը, յայտնի է որ ինչ և իցէ կարծեաց հետեւելով՝ ուսմունքն ու կրթութիւնը և ասոնց համար ծախք ընելը աւելորդ սեպելը մեծ սխալմունք է, և ինքզինքը և իր վախճանը չճանչնալէն առաջ կուգայ . ասկից կը հետեւի նաեւ մտադրութեան պակասութիւնը : Ինոր համար ամէն մարդ պէտք է ջանայ շտկելու իր ճանաչմունքը, ու իր վախճանը ճանչնալէն ետքը՝ սկսի իր վախճանին հասնելու ճամբուն մէջ առաջ երթալ, որ է կրթութեան և ուսման ճամբան :

Ինոր համար մէկ տղու մը աշխարհք գալէն ետքը պէտք է մարմնոյն առողջութենէն աւելի մտադրութիւն ընել կրթութեան և ուսման ճամբաներուն մէջ մեծցընելու, գիտնալով որ մարմնոյն սնունդը հոգալէն աւելի հարկաւոր է սնուցանել անոր բանաւորութիւնը, միտքը, կամքը, յօժարութիւնները . ուստի պէտք է որ ինչպէս մեծ հոգով կը նային տղուն ուտելիքը և հագնելիքը, նաեւ կարեւոր դեղերը ատենին հոգալու որ տղան ապրի, անկէ աւելի պարտքեւան են ծնողք մտադիր ըլլալու, հարցընելու կարգալու և սորվելու թէ ինչպէս տղուն միտքը՝ կամքը և բաղձանքները պէտք է կանոնաւորել :

Յաջորդ յօդուածով կը տեսնենք թէ կրթութիւն և ուսմունք որ կ'ըսենք ինչ բաներ են : Արովհետեւ վախճանը ճանչնալէն առաջ կուգայ մտադրութիւն ընելը . իսկ մտադրութիւն ընողը յայտնի է որ կը փափաքի սորվելու իր վախճանին հասնելու ամէն ճամբաները :